

DRUŠTVENI ODNOSI U KOMEDIJAMA TITA BREZOVAČKOGA

Franjo Švelec

Općenito se zna da komedije Tita Brezovačkoga sadrže u sebi brojne elemente koji su u književni tekst uneseni iz stvarnog života. Tih je elemenata toliko da mogu poslužiti kao kulturno-historijska građa s relativno točnim podacima¹ o nizu životnih zbivanja u Zagrebu i u Banskoj Hrvatskoj uopće s kraja XVIII odnosno s početka XIX stoljeća. S druge strane, opet, zna se i to da se autor u svome *Matijašu grabancijašu dijaku* služi likom koji prema pučkom vjerovanju posjeduje natprirodne moći i da one imaju vrlo značajnu ulogu u brojnim situacijama komedije. Nešto je drugačije, bar formalno, građena druga njegova komedija — *Diogeneš*; u njoj nema lika s nadnaravnim moćima, ali postoji nešto nalik na okvirnu fabulu, čega u *Matijašu* nema. Ako međutim na pojavu grabancijaša s jedne i na zgode u *Diogenešu* s druge strane gledamo sa stanovišta koliko u sebi nose običnog, recimo, životnog događanja, moramo priznati da su obje u tom pogledu uglavnom na istoj razini.

Ta nam spoznaja omogućuje da već na početku raspravljanja konstatiramo da je slikanje životnih realiteta u komedijama Tita Brezovačkoga relativno i da ima sasvim određene granice. O tome vrlo uvjerljivo svjedoče radnje obiju komedija. Ništa se od zbivanja u njima ne može smatrati realnim u smislu normalnog, običnog, na iskustvu temeljenog života. Podsjetimo se na trenutak na njihove radnje. U prvoj: u dijalog

dvojice majstora-zanatlija — postolara Smolka i krznara Vuksana — odnekud, bez ikakve motivacije, upada grabancijaš dijak s kojim oni već nakon nekoliko rečenica stupaju u povjerljive razgovore i zbog njegovih riječi da ide po svijetu da nauči što još ne zna i da pokaže što zna obećavaju mu darove, jedan čizme a drugi ogrtač, svaki naime prema svojoj »meštiriji«; bez ikakva objašnjenja i izvan svakog iskustva grabancijaš pogađa prošlost dvojici zanatlija, koja nije nimalo laskava i kojoj se oni ne suprotstavljaju; čak priznaju da u grabancijaševu pogađanju ima dosta istine. Bez ikakvih teškoća grabancijaš »čita« »plemenitom pravdoznancu« Jugoviču kakav je bio kao školarac i kakav je sada kao činovnik, pa se ni taj ne ljuti već bi rado iskoristio prisutnost i znanje takva čovjeka u svojoj akciji oko prosidbe Vuksanove kćeri. Sjetimo se, dalje, grabancijaševih pothvata u gostionici, sjetimo se kako organizira kažnjavanje svojih sugovornika zbog njihovih budalaština i kako na koncu članovima gradske birokracije priređuje drastično iznenađenje pretvarajući im glave u životinjske.

Ne manje je iskonstruirana i radnja u njegovu *Diogenešu*, iako tu, kako je rečeno, funkcionira nekakva fabula, doduše toliko blijeda i beznačajna da zapravo više škodi nego što koristi u vođenju radnje. Ipak, i ona ima neko značenje, samo ne na liniji stvaranja dramske napetosti, kako bi se moglo očekivati. Ona ostvaruje jedan vid tada pomodnog evropskog sentimentalizma koji je na ponašanje ljudi imao djelovati raznim dirljivim prizorima u kojima rijetko izostaju ganutljivost i suze. U takvoj fabuli i oko nje, opet, zbivanja su, kao i u *Matijašu*, sasvim izvan redovnoga, svakodnevnog života. Potpuno je naime jasno da je čista konstrukcija dolazak svih onih lica baš u onakvu izboru pred Diogeneša, kako bi im on mogao kazati što su i kakvi su. Tu neuvjerljivost donekle ublažuje činjenica da se sve skupa zbiva pred gostionicom ili u njoj, dakle na mjestu kamo navraća svakakav svijet. Ali da se skupe baš u onakvim primjercima bila je potrebna intervencija autorova.

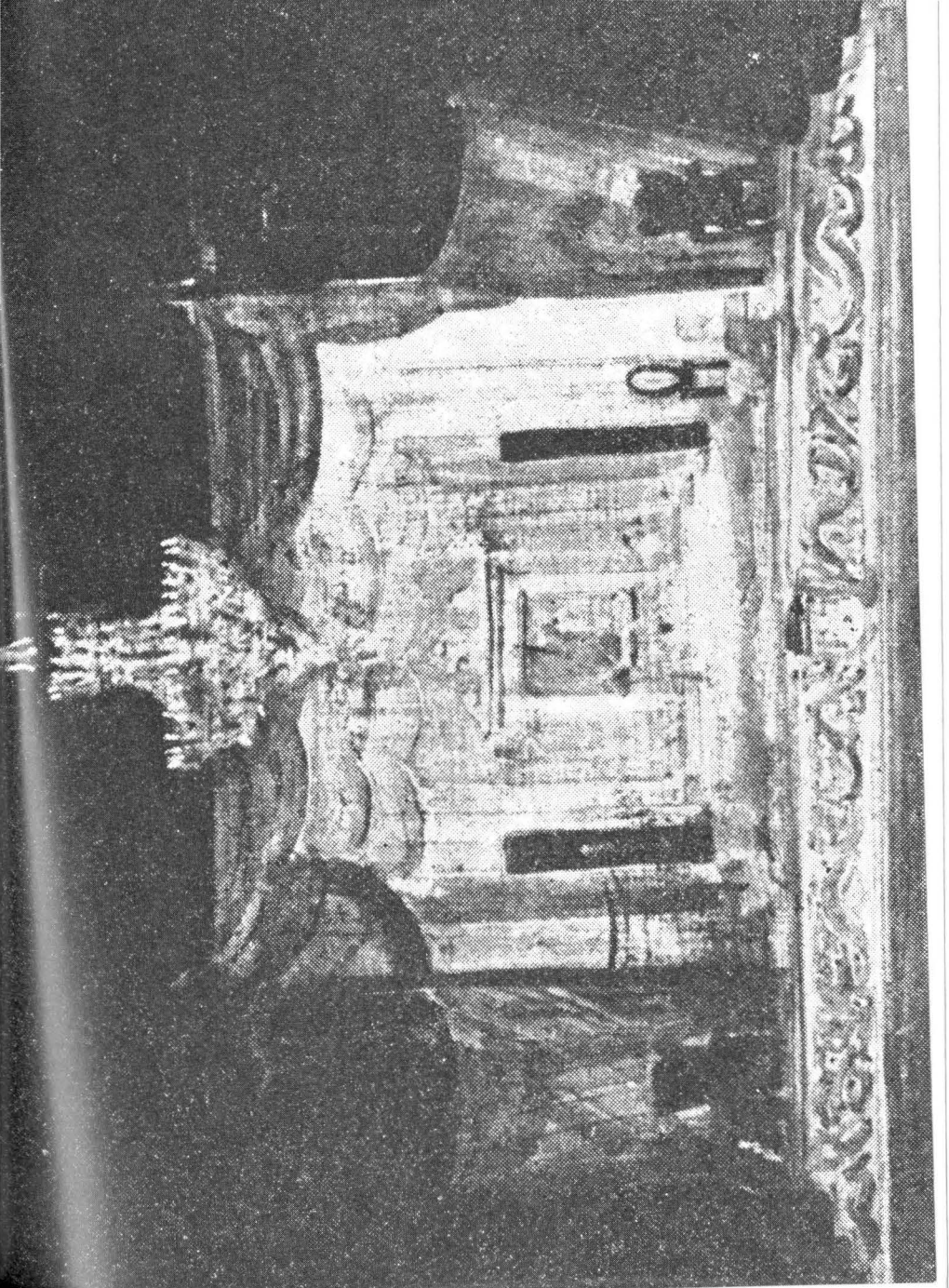
Unatoč svemu što je rečeno, komedije Tita Brezovačkoga ostaju kazališna djela koja se dadu čitati i danas, koja se mogu gledati i gledaju se i danas. Nameće se logično pitanje: u čemu je tajna njihova te one, u dobrim predstavama, žive i danas, u doba koje je preko stoljeće i pol udaljeno od vremena kad su one bile napisane? Kakav je svijet u njima? Kakvi su odnosi i kakva je zbilja u tom svijetu? Što se tu za publiku, bila ona čitalačka ili gledalačka, moglo objektivirati kao realnost koju ona prepoznaje ili je bar naslućuje kao svoju?

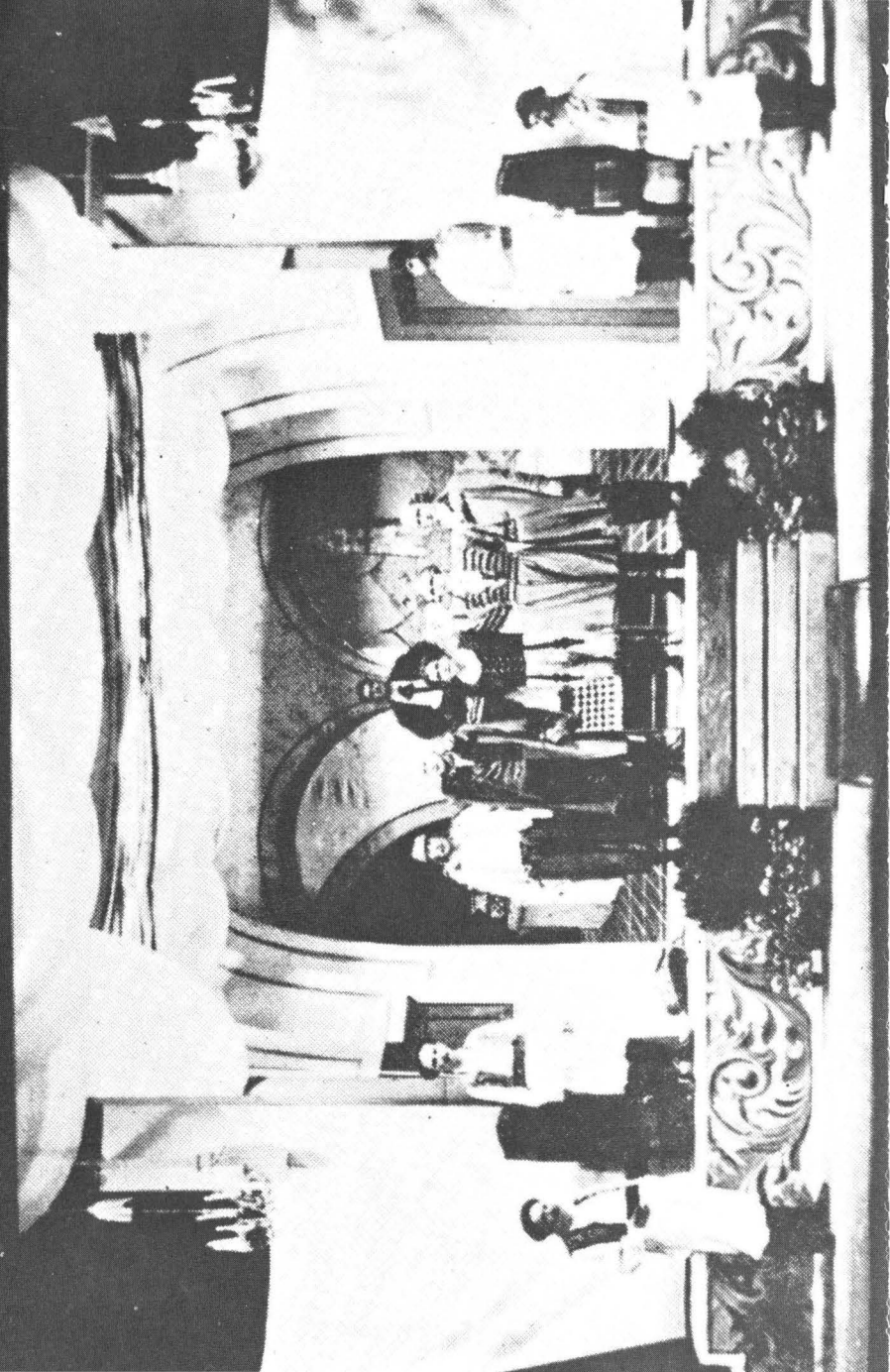

Komedije *Matijaš grabancijaš dijak* i *Diogeneš* bile su često predmetom znanstvene kritike;² ocjenjuju ih odavna, uglavnom prema zasnovanosti na zbiljskim faktima kao vrednosnim kriterijima. Iz takve perspektive *Diogeneš* se stavlja iznad *Matijaša*, prvenstveno zato što u njemu — u *Diogenešu* — nema likova i situacija iz sfere nadnaravnoga, dok je u *Matijašu*, kako je svima poznato, dobar dio zgoda utemeljen upravo na elementima s onu stranu iskustva. Da li s pravom? Je li naime navedeni kriterij prikladan instrument za ocjenjivanje vrijednosti određenog književnog djela, ili bliže: je li takav kriterij relevantan za suđenje o vrijednosti *Matijaša grabancijaša dijaka*? Ili još bliže: je li *Matijaš* manje »realističan« od *Diogeneša*?

Da bismo se približili odgovoru na gornja pitanja čini se da bi prethodno trebalo odgovoriti na jedno drugo pitanje, na pitanje naime kakvo mjesto u čitavom kompleksu *Matijaša* ima činjenica da grabancijaš umije pogoditi zgode iz mladenačkih dana šoštara Smolka i krznara Vuksana i neke druge događaje istoga karaktera.³ Nema nikakve sumnje da u svijetu u kojem se kreće i djeluje grabancijaš nema ništa nadnaravno: Smolko, Vuksan, Jugovič i ostali žive i djeluju u svijetu sasvim običnom, ovozemaljskom. A grabancijaševa moć da izreče prošlost spomenutim licima nije ni predmet ni tema komedije, već sredstvo s pomoću kojega se prikazuju i analiziraju i te kako čvrsto zasnovane životne relacije; ona je samo sredstvo, izabran način na koji grabancijaš dijak bespoštedno govori istinu Smolku, Vuksanu i drugima, takvu koja u sebi nema nikakve tajnovitosti, pa stoga ni natprirodnosti. Ništa mistično u životu dvojice kramara, ništa mistično u životu Jugovičevu; logika zbiljanja ni jednog trenutka ne sugerira pitanje otkud grabancijašu moć pogađanja, ali se zato divimo vjernosti slike kakvu nam pruža o Vuksanu i Smolku; tek se čudimo kako se »meštri« ne bune, kako se ne suprotstavljaju, u čemu je uistinu slabo mjesto komedije. Pa kakvom logikom prožima Brezovački svoje komedije? Na kakvim principima ih gradi?

O svojim postupcima govori autor u dva kraća stihovana teksta što se nalaze ispred *Matijaša*. Prvi je *Zavjetek*, drugi *Predgovor k dobrovoljnomu čtavcu*. Iz tih dvaju sastava mogu se uočiti i neki elementi autorove poetike a i njegovih općih intencija. Jasno se, na primjer, očituje prosvjeteljska namjera: »hasen napretka« on vidi u »dobreh navukeh«

*koji tak osobno
kak općinsko dobro porađaju.*⁴

U građenju komedije je bez sumnje polazi od klasične poetike:

*Kajti pak ovakve igre negda pri Grkih,
potlam pri Rimlanih,
iz takovoga cila zmišlene i igrane jesu,
da i krepostih cenu,
i faling odurnost pred oči postaviju . . .*

Njegov je dijak — veli se u spomenutom *Predgovoru k dobrovoljnomu čtavcu* — »k istini priložil«

*i takva tulikajše
koja razveseliti i na smeh genuti
(z navukom) mogla budeju,*

slijedeći u tom jednoga davnog »pismoznanca« za kojega kaže kako je u svojim spisima naučao da

*vsu dužnost je spunil
koj je hasnovito z vugodnem
i smešnem zmešal.*

Taj stari »pismoznanec«, dakako, nije nitko drugi nego Horacije sa svojim poznatim naučanjem prema kojem književno djelo treba da bude izgrađeno na principu: *utile cum dolci*.

Pred *Diogenešom* doduše nema ni zavjetka ni predgovora, pa stoga ni posebnih objašnjenja, ali je već po radnji, unatoč spomenutoj tankoj okvirnoj fabuli o dvojici izgubljene braće, očito da je i u njegovoj osnovi težnja da se pohvali »krepostih cena« i da se pokudi »faling odurnost« i, dalje, da se »k istini« priloži ono što će u spoju »z navukom« na »smeh genuti«.

Misiju dakle i sredstva da se ona realizira autor veoma zorno izražava u upravo spomenutim predgovornim sastavima. Ništa naprotiv ne kaže kako zahvaća građu, iako se u jednom od njih poziva na »istinu« koju, kako se tamo kaže, u oštroj formi iznosi njegov glavni junak — dijak grabancijaš. Što bi zapravo trebala biti ta »istina« i kakav je njezin odnos prema zbiljskim događanjima koja ima u vidu naš autor?

U spomenutom *Predgovoru* Brezovački među ostalim piše i to kako njegov dijak »vêč (= više) vu peldah kak vu navukeh kaže«, što bez sumnje vrijedi i za *Diogeneša*. On dakle gradi na principu »pelda«, na principu prikladnih primjera, slika, odnosno zgodnih priča koje sa svojim protagonistima i akcijama treba da posluže ne samo idejnim već i kompozicijskim intencijama. »Pelde« kakve susrećemo u našim dvjema komedijama proizlaze zacijelo iz općeg fonda »primjera«, podesnih priča, više ili manje razvijenih, kakve su živjele u različitim propovjednim priručnicima, pa i u sastavima tzv. školskog teatra gotovo po cijeloj Evropi. Brezovački ih je digao i oslobodio iz njihove moralističke općenitosti dodavši im i poneke svoje i funkcionalizirao ih u svojoj sredini.

A ta sredina, zna se, to je Zagreb gdje se pisac rodio i gdje je od god. 1800. stalno živio; to je, bar za *Diogeneša*, mogao biti i Varaždin gdje je službovao kao nastavnik na gimnaziji do ukinuća pavlinskog reda. Vrijeme zbivanja je konac XVIII ili sam početak XIX stoljeća. Prošlo je doba marijaterezijanskih i jozefinskih reformi; Hrvatska i dalje ostaje u dubokoj provincijalnoj izoliranosti i zaostalosti kamo teško prodiru zraci prosvjetiteljstva, pogotovu zbog toga što su bili praćeni pojačanom germanizacijom, u uvjetima gotovo neprekidnog feudalno-klerikalnog rata protiv svega što je nagovještavalo progres. Hrvatska se sa svojim osnovnim klasama probija između bečke Scile i peštanske Haribde u znaku raspadanja plemićke klase s jedne i jačanja pojedinih promućurnijih seljačkih porodica s druge strane. Slabljenje prve i jačanje pridošlog sloja druge klase odražavalo se na određen način na porast gradova u nas, u prvom redu Zagreba. Novčana renta — taj najviši oblik feudalnih podavanja — sve je više izazivala diferencijaciju na selu i pružala mogućnost prodornijim pojedincima pa i čitavim porodicama otkup od feudalne zavisnosti i odlazak u gradove. U gradove se sve više za stalno doseljavaju i brojni članovi osiromašenih plemićkih porodica da svoj kruh zaslužuju u birokratskom aparatu. To i takvo doba općega vrenja stvaralo je najrazličitije tipove i karaktere, tu se rađao nov mentalitet, mentalitet građanina-zanatlije, trgovca, poduzetnika, čovjeka bez skrupula u stjecanju, i mentalitet sitne plemićke dušice zaogrnutu u napirlišanu odoru aristokratskih »pravdoznanaca«.

Vuksan i Smolko (u *Matijašu*) nedaleki su potomci kmetova koji su se u uvjetima feudalne novčane rente oslobodili kmetске zavisnosti i doduše zamršenom linijom doselili u grad da tu započnu igrati rolu

uglednih građana. Iza njihovih već pomalo uglađenih manira u ophođenju autor instinktivno osjeća surova lica pljačkaša, sjecikesa, razbijača i prevaranata koji su se toliko osilili da svojim bogatstvom mogu utjecati i na vlast. Samo, na tom vijugavu putu, koji je ispunjen i brojnim stramputicama, ne uspijevaju svi. Kelner Medobus (u *Diogenešu*), kojemu povremeno dolazi rodbina iz Đurđevca, nikako da stekne čvrsto tlo pod nogama; možda će bolje sreće biti Vuksanovi šegrti i šegrti Smolkovi, Lazo i Gajo, koji su odlazili s njim »u ris« po novac što im ga je tobože imao dati vrag.

U takvu dakle sredinu projicira Brezovački »pelde« koje su općoj edukativnoj literaturi u to doba bile usmjerene na to da pouče kako, na primjer, pohlepa i gramzivost, sklonost laganju, taština i gizdost, neumjerenost i slični poroci treba da budu prikazani tako da njihovi nosioci dožive primjerenu kaznu. Konkretizirana na »slučaju« obučara Smolka, gramzivost poprima unekoliko šire značenje: karakterizira novog građanina koji se do nekih pozicija probio mutnim poslovima i koji ni sada ne odbacuje nijedno sredstvo ako mu ono može poslužiti u stjecanju materijalne koristi, u doba zametanja prvih klica novoga, građanskog društva; »pelda« s kaznom »pravdoznanca« Jugoviča zbog toga što kao školovan čovjek vjeruje da s pomoću neke trave može postati nevidljiv poprima također šire značenje: nije u pitanju samo praznovjerje, već i do-trajalost i raspadanje plemićke klase u vremenu kad njezin parazitizam postaje sve očitiji. Slične su i ostale priče; sve su one na određen način uključene i integrirane u dramski tekst i treba da služe autorovoj umjetničkoj ideji.

Na »peldama« se zasniva i *Diogeneš* unatoč kakvoj-takvoj fabuli. Sve što se zbiva na liniji dramatskog zbiva se akcijama Diogeneša ili njegova »pajdaša« Zmeknirepa. Zmeknirep je tip opsjenara koji nastupa u nekoliko uloga, samo su njegove tobožnje nadnaravne umještosti unaprijed zgodno pripremljene sljeparije. Svetloglas, Šundibundi, Pazarovič i drugi samo su novi primjeri nalik na one što ih pružaju Smolko, Vuksan, Jugovič i oni gradski činovnici u *Matijašu*.

Dok je u *Matijašu* »hasnovito« (pouka i satira) s »vugodnem i smešnim« (zabava i komika) pomiješano i prožima gotovo svaku scenu, u *Diogenešu* je svako od spomenutih usmjerenja na neki način odijeljeno i dano posebnom licu kao nosiocu. Tako Diogenes »vodi« satiru, uglavnom na način kako to radi grabancijaš u *Matijašu*, bar što se krajnjeg cilja tiče. Samo je pristup nešto drugačiji. U *Matijašu* grabancijaš se kao slu-

čajno pojavljuje tamo gdje se nešto događa ili se može dogoditi i odmah se uključuje u situaciju koju okreće u pravcu koji odgovara njegovim namjerama: da lica dođu na brisani prostor gdje će ih on zateći u određenoj akciji nakon koje će uslijediti i određena pouka i kazna. U *Diogenešu*, u onom dijelu koji »vodi« istoimeni junak komedije, predstavnici pojedinih staleža, klasa i zvanja dolaze sami, dolaze u krčmu ili prolaze mimo nje i na određen način stupaju u dijaloški okršaj s Diogenešom. Oni i ne djeluju nekim svojim posebnim akcijama. U tome je bitna razlika prema *Matijašu*. Oni zapravo pojedinačno vode razgovore s Diogenešom o zvanju koje sami imaju ili o sebi samom u tom zvanju. I tako se pred Diogenešom nađu »velikovečnik« Svetloglas, provizor Sebirad, doktori Pohabi i Gulibrad, trgovci Pazarović i Šundibundi i drugi.

Drugi pravac radnje, onaj koji treba da pruži »vugodu« i »smeh«, »vodi« dijak Zmeknirap koji se javlja još i »kakti cigan« i »kakti skrovno-znanec« i na koncu kao »mužikaš«. Repertoar njegovih majstorija predstavlja nekoliko vašarskih sljeparija, od kojih svaka ispunja po jedan prizor, a žrtva tih sljeparija uvijek biva priglupi kelner Medobus, u čemu je svakako jedna od najtežih mana ove komedije.

Pa kakvi su svi ti likovi u komedijama našega autora i što je publika onoga vremena mogla u njima naći? Prije svega valja konstatirati da u doba o kojem je riječ pravog teatra u Zagrebu i u sjevernoj Hrvatskoj nije bilo. Djelovao je tek sjemenišni školski teatar koji je u mnogočemu bio na još nižoj razini od jezuitskoga dok ovaj još nije bio ukinut.⁵ Ta se razina ogledala u činjenici da su organizatori sjemenišnog teatra pre-rađujući komade evropskog školskog kazališta išli u svojoj konzervativnosti tako daleko da su ukidali ženske uloge. Osim toga, bilo je vrlo teško probiti se na repertoar i takvoga teatra. Brezovački je svoje dvije komedije napisao bez ženskih likova, očigledno računajući na sjemenišnu pozornicu. Ali se prevario; njegov *Matijaš* nije doživio izvođenje na toj pozornici. Prihvatili su ga mladi školarci plemićkog konvikta i izveli 1804. *Diogeneš* pak, koliko se zna, nije za piščeva života prikazivan. Dje-lovale su u Zagrebu povremeno još i njemačke putujuće družine, naravno s njemačkim repertoarom; ni ta pozornica za Brezovačkoga nije dolazila

u obzir. Da je sa svim tim teškoćama autor ozbiljno računao vidi se uostalom sasvim nedvojbeno u činjenici da se ispred Matijaša u spominjanom *Predgovoru* ne obraća gledaocu nego »čtavcu«, tj. čitaocu. Čitalačka publika, ne doduše suviše brojna, dobila je 1804. i tiskanog *Matijaša*, pa onda još jednom 1821, a dvije godine poslije i *Diogeneša*. Pa što su ta dva komada govorila svojim prvim čitaocima, računajući tu i rijetke gledaoce iz plemićkog konvikta 1804?

Prije svega, ta se publika našla pred izvornim komadima na vlastitom jeziku, upravo na kajkavskom dijalektu, s građom i temama koje su proizlazile iz nje same, iz njezine vlastite sredine, u vremenu opće poplave beskrvne dramske produkcije školskog teatra i raznih trećerazrednih austrijskih pisaca. Ti su je novi komadi zacijelo morali zabavljati ali i tjerati na razmišljanje. Zamislimo je pred prvom scenom *Matijaša*. Dvojica majstora-zanatlija mudruju u dijaloškom okršaju o skorom tragičnom događaju: obučaru Smolku prije dan dva objesila se žena o krušku u vrtu, a krznar Vuksan, koji će poslije sam za sebe kazati kako je upravo stvoren za »norije« i svakakve druge huncutarije, istupa s crnim humorom: usrdno moli susjeda da mu dade grančicu one kruške, da je posadi u svome vrtu, ne bi li i on kojom srećom za neko vrijeme našao sličan plod. U takvoj situaciji upada dijak Matijaš. »Meštri« će ostati zadivljeni ali i zaprepašteni nad njegovim umijećem, nad njegovom moći da pogodi prošlost čovjeka kao da je iz knjige čita. Publika po svoj prilici nije bila previše impresionirana samim grabancijaševim pogađanjem, jer je i u njoj samoj bilo zacijelo i onih koji nisu bili na čistu može li se ili ne može dogoditi nečija prošlost. Ono što ih je mnogo više moglo zagolicati bila je činjenica da je sve ono što je govorio o majstorima bila čista istina, naime da su ti sada toliko ugledni i »preštimani« građani zapravo kriminalni tipovi koji bi prije zaslužili vješala nego neko poštovanje. Dakako, pripadnici plemićke klase o takvim ljudima, iako su s njima poslovali, nisu imali visoko mišljenje; ovdje pak vidimo da ni sami majstori nemaju visoko mišljenje o sebi, ali ih zbog toga ne boli glava. No pogledajmo ih izbliza. Vuksan je, govori Matijaš, u mladosti »jako duge prste« imao i mnogo puta šiban bio, a jednom je jedva pobjegao ispod vješala. Poslije je postao krznarski majstor i na svakakve načine stekao lijep imetak i mnogo novaca, većinom na prijevaran način. Sada ga ljudi cijene jer je bogat, i ako zatreba on umije poglavarima s nekoliko dukata zauzdati jezike, tako da na njegovo poslovanje gledaju kroz prste; ne

ustručava se »bližnjega oguliti«, samo da svakoga dana može koji dukat »pod podsek zakopati«.

Smolko zlrado uživa i veli da mu susjeda ni samoborski malar ne bi tako dobro »naslikao«, i ne sluteći pri tome da će za koji trenutak i sam biti predmetom Matijaševa pogađanja. Da izbjegne govor o sebi, jer da ga načne, vlasi bi mu »na višak rasli«, on bi rado čuo koju o svojoj pokojnoj ženi, na što će ovaj da o mrtvima može reći ili ništa ili samo dobro; ali će zato radije kazati što o živima, na primjer, o njemu i o njegovim nepodopštinama dok se u mladosti skitao po sajmovima. Tako je u nekoj prilici, kaže dijak, u župnoj crkvi ukrao »jednu punu ladičku penez« koju je razbio i uzeo novac; jednom je na sajmu nekom kožaru ukrao 100 forinti, a nekom drugom odrezao »torbicu s penezi« i odmaglio.

Matijaš sve te ljude ocrtava u crnim bojama; nagovješćuje zapravo u njima biće buržuja na početku puta, na početku uspona, na onom dijelu na kojem dobici iz mutnih poslovanja, pljačke i lopovskih pothvata svake vrste osiguravaju čvrsto tlo pod nogama za dalji hod u grabljenju; to je mostobran odakle će novi građani prijeći u opći napad na ukupne društvene pozicije.

Unatoč svemu tome autor prema njima ne osjeća odbojnost, ne karakterizira ih shematski; čuju se od njih i veoma razborite riječi, za-bljesnu gdjekad iskonskom narodnom mudrošću,⁶ ali provire nerijetko i praznovjerice i plitke duhovitosti. Vrlo je živo izražen njihov antifeudalni stav koji se, naravno, ne očituje u otvorenim terminima već posredno: Smolko, na primjer, s prezirom govori o »velikima« i o njihovu odnosu prema istini i pravici, a Vuksan, kako se zna, pored brojnih nedvosmislenih antifeudalnih replika, nemilosrdno popljuje tobože nevidljiva Jugoviča. Pa i kao karakteri su u priličnoj mjeri izdiferencirani. Smolko je zaptvoreniji, o mogućnosti da se od vraga dobije novaca ne želi govoriti pred Vuksanom nego tek u četiri oka s Matijašem. Rado se zabavlja na tuđ račun, ali ne organizira niti provocira komične situacije; presretan je međutim može li kakvu »vrašku« zgodu prenijeti svojim prijateljima u krčmi kod Hemetšnajdara gdje se povremeno sastaju i gdje se stvara purgarsko javno mnijenje. Vuksan je drzovitiji, podrugljiviji, pripravan na svakakve »norije«. Već pri prvom susretu ocjenjuje Matijaša po odjeći; da je učen, bio bi bolje »opravljen«, govori on u sebi; ipak veseli se što će s tim čudnim došljakom »kratak čas« imati. Naravno, brzo će se, zajedno sa Smolkom, morati uvjeriti da »ov človek mora vraga pri sebi

imati«. Zove ga uostalom da mu sredi nešto u njegovu krznarskom knjigovodstvu, pri čemu doznajemo kako taj majstor »guli« svoje mušterije. I ne samo da ih »guli« visokim cijenama, nego ima obraza da tu svoju rabotu proglašava odgojnim sredstvom kojim treba da odvрати svoje mušterije od prevelikog i glupog trošenja. Riječ je tu o nekom građaninu koji je svoj kišobran dao podstaviti krznom, a neki drugi opet dao je kabanicu protiv prašine opšiti nekakvim krznom. Među mušterijama je i Jugović kojemu je »porkuš juruš z oselskum kosmatum kožun oblekel«. Na pitanje Matijaševo tko ga je na tu ludost nagovorio, Vuksan odgovara da je to učinio on, kako bi Jugović »koj knjige ima, pak ne čteje vu njih, tak spameten« postao, »kak je ona stvar s čijum kožum jesu oblečene«. »Porkuš juruš« je s podrugljivim intencijama izvrnut izraz »corpus iuris« (zbirka zakona, pravno djelo), pri čemu se Vuksan podruguje i pravničkoj znanosti, pogotovu takvoj kojom se može baviti priglupi Jugović. Osim toga, takav izvrnuti lik riječi sadrži i aluziju na »porcus« (= svinja), čime se na portretu mladog »pravdoznanca« dodaje još jedna komička šara.

U red novih ljudi u gradu, onih što će kao i Smolko i Vuksan sve više davati pečat našim urbanim sredinama idu i nekoliko lica u *Diogenešu*. Tu je na prvom mjestu provizor Sebirad,⁷ pa onda »vračiteli« Pohabi i Gulibrađ, trgovci Pazarovič i Šundibundi i drugi. Samo, kako je već rečeno, oni se slučajno nađu pred gostionicom i stupaju u dijaloško kreševu s Diogenešom, a inače nikakvih posebnih akcija oni ne vode niti su u njih na bilo koji način uvučeni. Diogeneš ih na zgodan način izazove da ili pitaju njega tko je i što je, ili pak postave kakvo drugo pitanje koje onda njihov sugovornik iskorištava da pokaže njihovu profesionalnu djelatnost kao pljačkašku. Ti su nastupi i ti razgovori najčešće do krajnosti neuvjerljivi i nategnuti, jer se teško može objasniti kako to slučajni prolaznici slučajnom namjerniku otvoreno pričaju o svome zvanju, o svojim prihodima i imanjima, i sve to zato da im ovaj može očitati poštnu moralističku lekciju. Diogeneš je u stvari u verbalnom sukobu s njima, i kao da ne govori baš njima samima, iako mu je namjera da se oni u njegovoj priči svakako nađu; on zapravo izriče optužbe globalno: protiv provizora uopće, ma da na umu ima Sebirada s kojim govori, protiv »vračitela« uopće, protiv trgovaca itd. Svi ti prigovori i kritike na račun tih novih ljudi u gradu nisu neka opća, apstraktna razmatranja, već repertoar koji se stvarno mogao uputiti na račun predstavnika brojnih gradskih zvanja.

U njima on vidi gulitelje naroda, gulitelje koji prevarama zgrću novac i koji će ga zgrtati sve više i po tome postajati sve moćniji i bezobzirniji.

Brezovački, naravno, nije ostao samo na razotkrivanju »djelovanja« i »živovanja« novih građana, takvih koji pomalo izazivaju jezu; ne manje je smion a i satiričan u ocrtavanju predstavnika plemićke klase, s određenjima koja nedvosmisleno naglašavaju autorov antifeudalni stav.

U *Matijašu* Brezovački predstavlja lik mladoga plemića, »pravdoznanca« Jugoviča, koji je na početku karijere i koji već vrlo jasno nagovještuje parazitizam; u *Diogenešu* pokazuje se plemić u zreloj dobi, u liku »velikovečnika« Svetloglasa, koji nosi nekoliko visokih državnih funkcija. On je »tolnačnik« (savjetnik) kraljevski, »ravnatelj jednog celog držanja« (valjda veliki župan) i komandant jednoga »šerega vojnikov« (odreda vojske).

Svakog je respekta lišen mladi plemić; pokazuje se najprije kao gizdelin, praznoglavac i oholica. Njegovu opću sliku pruža Matijaš zamoljen od njega samoga da i njemu kaže što o prošlim i eventualno o budućima danima. Na pitanje da li bi što o njemu umio reći, Matijaš započinje:

Malo dobra, ne zamerite. Vi ste od plemenitih i premoгуćeh starešeh. Kakti dijak bili ste vsigdar v tretjem redu; tukli se, razbijali i poleg vsega toga gizdavi bili. Gledeč na roditelje vaše pušćeni ste po školah iti, ar je znano bilo navučitelom vašem ono opčinsko premoгуćeh starešeh govorenje: da deca njihova, akoprem nikaj znala ne budu, vendar ostanaju roda i plemena poglavitoga. Zato pustili su vas ovak odrasti s praznum glavum, ar se od ovakveh male ali nikakve druge hasne domovina ima nadijati kak da broja povekšaju oneh koji njoj na trh i nikakvu diku jesu. (*Matijaš*, II,3) Smolko zlobno primječuje kako mu Matijaš »po vražje zafrigava«, na

što Jugovič mora priznati da ponešto pogađa. A Matijaš nastavlja:

Kada ste škole zvršili i počeli sablju pasati, onda nigdo oholneši, nigdo obzohneši od vas nije bil. Oprave, komedije, bali, pileari, vsi su vas puni bili, da vre stareši vaši ne moguči zmagati prestali su na vas trošiti, otkada počeli ste duge delati na buduče vaše očinstvo. (Isto mjesto)

Jugović se brani, jer da su »stareši« krivi; trebali bi se stidjeti »da bi sin njihov rastrgan i razdrpan hodil«. Smolko se ne slaže: on smatra da bi ih sram trebalo biti zbog toga što su »ovakvu potiru hiže i plemena svojega othranili i odrasti puščali«. Matijaš i dalje »broji«:

K tomu od gizdosti hodite od jedne do druge velikašev hiže, pak ako se tamo s hausmajstorom kade spominате, vre se pred drugemi dičite da ste pri jednom ali drugom velikašu vu osebujuom poslu bili. (Isto mjesto)

»Čita« mu dakako i budućnost, kakva je uostalom dosta tipična za onodobne plemiće kojima su otanjili prihodi pa nastoje da se ožene kakvom bogatom građanskom udavačom. Matijaš ne propušta da mu u lice ne kaže da će to s njim teško ići, jer je svima njegova (Jugovičeva) »praznost glave znana«. A upravo u tom bi poslu Jugović rado angažirao svezalicu Matijaša, naime da nekako svojom umješnošću nagovori Vuksana da mu dađe za ženu svoju kćer. Matijaš izražava skeptičnost, jer, veli, Vuksan je lukav i škrt čovjek, teško će se dati nagovoriti. Ali priglupi Jugović inzistira i uz to još kao za sebe izjavi kako bi sve dao da negdje iz prikrajka nevidljiv može čuti kako će Vuksan reagirati. To bi već lakše išlo, veli Matijaš, nego privoliti uvrnutog krznara na udaju kćeri za takva ženika: dat će mu travu koju treba da stavi pod jezik i bit će nevidljiv. Jugović s oduševljenjem i sa zahvalnošću prihvaća tu tobože čudotvornu travu, čije se zamišljene moći u svojoj slijepoj praznovjerici jednog trenutka i sam bio malko uplašio.

Ta famozna trava poslužila je Brezovačkom višestruko: pokazala je žalosno nizak intelektualni nivo mladoga plemića koji je završio pravne nauke, govoreći samim tim i o nivou tih pravnih nauka; pružila je mogućnost Vuksanu da s indignacijom odbije ponuđenog zeta, s argumentacijom koja do krajnosti degradira i ismjehuje kandidata; omogućila je kramaru da popljuje toga gizdavog i oholog purana. Čitav dijalog u toj drastičnoj, više potresnoj nego smiješnoj sceni, zapravo je mali traktat o odgoju plemićke i građanske djece, s primjerima kakvi su, čini se po svemu, bili u skladu s tadašnjim odgojnim ciljevima (»biti na hasen kralju i domovini«), s istodobnim ukazivanjem na rezultate u praksi koji su bili sve prije nego povoljni.

Takav je Jugović, ta plemićka uzdanica, negdje na samom početku XIX stoljeća, što dakako u komediji samo za sebe ne bi bilo važno;

važna je njegova uigranost u kontekstu u kojem određene osobine toga predstavnika vladajuće klase čine do suza smiješnim pedesetak godina prije no što će biti službeno ukinuta tlaka.

Mnogo nade ne pruža ni drugi primjerak vlastelina u svijetu što ga je svojim komedijama sazdao Brezovački. Riječ je o više puta spominjanom »velikovečniku« Svetloglasu. Ironičke obojenosti ima već u njegovu imenu: sastavljena od pridjeva *svijetao* i imenice *glas*, riječ označuje čovjeka »svijetla glasa«, dakle čovjeka velikog ugleda. Činjenica međutim da on ima tri visoke državne funkcije i mnogo sekretara (koje autor s jasnom aluzijom naziva »šekretarima«)⁸ koji vrše njegove poslove, poslove za koje on pobire plaću veću nego svi oni zajedno, pokazuje da je taj čovjek »svijetloga glasa« zapravo parazit. Diogeneš ga u živom dijaloškom okršaju pritjera da prizna kako prima visoku plaću ne za rad nego za visoki rod. Nesumnjivo je ironičan i podrugljiv stav prema tom »velikovečniku« i u riječima Diogenešovima kojima ovaj opisuje toga visokopoloženog značajnika pred jednim od svojih gospodara:

Bil je nakinčen ves od pet do glave — kaže Diogeneš — kakti vuzmeni jagnjec. Na prsah je imal nekakve jagnuše i škapulare bogzna kakve bratovčine. Na jednom žepu mentena je imal zlati ključ kojega je moral dobiti jošće vu mali školi kada je na imperatora došel, na drugom žepu je imal vilice, a noža si je moral zgubiti. Na čizmah je imal ostruge. (Diogeneš, I, 6)

U sklopu *Matijaša* Brezovački je prikazao i nekoliko primjeraka iz reda gradske birokracije: Veselkoviča, »pazitela na segurnost opčinsku«, Koprinoiča, »prisežnog pazitela na pute«, i Pisaroviča, »varaškog pisara«. Ne hvata ih na kakvu njihovu redovnom poslu u kancelariji ili na terenu, već ondje gdje su njihove značajke, upravo one po kojima ih je autor želio udariti, najreljefnije mogle doći do izražaja; hvata ih za kartaškim stolom u gostionici. U društvo im dovodi i Jugoviča, jer i on je, iako plemić, također nekakav činovnik u gradskoj upravi. I tu se pojavljuje Matijaš, ovaj put u liku bogatog banatskog trgovca koji se tobože vraća iz Trsta gdje je navodno prodao preko stotinu volova. Pozvan na kartanje, Matijaš se malko nečka, ali na koncu pristaje i »očisti« tu birokratsku kremu do posljednjeg novčića, kako bi nakon toga mogao razviti svoju moralističku, a i ponešto prosvjetiteljsku prodiku. Ona za komediju, naravno, nema značenje kao prodika, ni kao moralistička ni kao prosvjetiteljska; njezino je značenje u tome što je pružala prilično vjernu sliku

tadašnje gradske administracije. Ni tu nije izostala kazna. Dok su Vuksan i Smolko zbog svoga praznovjerna morali pretrpjeti grdne batine,⁹ Jugović zbog budalastih vjerovanja pljuvanje, a Svetloglas, Sebirad, trgovci i »vračitelji«, opet, morali priznati svoje rabote ne sasvim časnim, predstavnici gradske administracije došli su u situaciju da ih Matijaš na poseban način »uredi«. Pošto im je kartanjem ispraznio novčanike, nametnuo im je razgovor o poslu, o dužnostima, o rastrošnosti itd. Jugović se razmeće kako nije lud da za malu plaću radi i da bi više volio da travu pase kao magarac nego raditi bez plaće kakvu želi; Veselkovič bi radije bio »krnjakom« (svinjom) nego za kakvih 50 ili 100 forinti »sim-tam lundrati kakti pes«. I opet će Matijaš učiniti »čuda«: Jugović će dobiti »oselsku« glavu i početi se glasati magarećom abecedom, Veselkovič pak svinjsku da počne groktati. Koprinovič se zaprepasti nad »coprijom«, ali i sam odmah zatim spozna da je dobio veliki nos; nakon njega čudom se nad viđenim čudi Pisarovič, ali ni on ne ostane bez »promjene«: pocrnila mu je glava. Nastaje smiješna situacija u kojoj se svak smije svima ostalima, ne znajući da je i sam žrtvom »coprije«. Ipak, u općoj gunguli dolaze polako k sebi i navaljuju na Matijaša, »ali se on najedenput na smrt obrne, nakaj vsi se osupneju i opadne predstor«.

Za netom prikazanu scenu od posebnog je značenja pojava dvaju seljaka (»muža«) koji su u krčmu svratili na čašu vina i tako slučajno bili svjedoci i kartanja i kazne što ju je Matijaš izvršio nad birokratima. Oni su u stvari jedini pozitivni likovi u čitavom tom kompleksu, valjda zato što su se uklapali u autorova fiziokratska shvaćanja prema kojima sva blaga potrebna za život potječu od zemljičarstva. Zato i pokazuje prema njima toliko simpatija i pušta grabancijaša da pokloni svakom od njih po 100 forinti od sume što ju je dobio na kartama od onoga društvanca u krčmi. Osobito su značajni njihovi komentari kojima popraćuju gospodu u njihovu kartanju. U njima ima nešto duboko odbojno prema »gospodi« birokratima, nešto puntarsko, nešto što upućuje na misao da bi oni opet, kao nekad za Gupca, mogli dići glavu i zapitati tko se tovi njihovom krvlju i žuljevima. Njihovo totalno negativno mišljenje o tim nevrednjacima ne ostavlja nikakvih sumnja. »Glej, glej, kume«, govori jedan, »kakve ti lepe novce ovi norci zgubivaju«. »Ne stojiju ih dragi. Nisu hodili za nje na podšpan«, govori drugi. Promatrajući sistem igre, jedan od njih primjećuje: »Ja sem štimal da je to bogzna kak spametna igra ar se je jako gospoda igraju, pak vidim da bi se toga naši pastiri sramovali, ar čisto nikaj pameti k tomu ni potrebno«. »Muži« se čude s

kakvom lakoćom gospoda gube po 10, 20 pa i više forinti, a kad oni što moraju platiti, i za krajcar se s njima natežu. Seljaci na koncu komentiraju i metamorfoze glavâ gospode birokrata pošto ih je Matijaš onako udesio. Čude se i križaju, da jedan od njih, već sasvim uplašen, na kraju predloži da bježe s toga mjesta da im po nesreći »kobiline glave« ne »prirastu«, zbog čega bi ih, kako primjećuje drugi, žene doma »z lopatami« mogle zatući.

Među teško kažnjavanim licima Brezovačkoga jest i kelner Medobus u *Diogenešu*. Njegov je »sudac« i »izvršitelj« dijak Zmeknirep koji se pojavljuje u nekoliko prilika. Zmeknirep je pravi sajamski sljepar, ali ovdje podešen za potrebe autora i njegovih intencija u komediji. Ipak, ni u tako podešenom obliku on nije lišen prevarantskih osobina: tako prevari kelnera za nekoliko desetaka forinti pri prodaji tzv. vabaca, naplati taksu za batinanje itd. Čitav sklop odnosa i akcija oko Zmeknirepa i Medobusa, u kojem donekle sudjeluje i Diogeneš, ostvaruje — kako je već rečeno — onu »smešnu«, zabavnu stranu, iako ni ta nije bez elementa pouke. Po živosti dijaloga idu te partije među najbolje dijelove komedije, unatoč činjenici da za cjelovitost njenu nije sretno što se sve nevolje ruše na leđa siromašnoga a priglupog kelnera.

U ponekima od tih scena Brezovački postiže možda najuspjelije partije u oblikovanju dijaloga. Istina je, već se uvodna scena u samu komediju odlikuje sjajnim monologom Diogenešovim, monologom u kojem ovaj umije zapaziti onu stranu predmeta koja neodoljivo tjera na smijeh. Pregledajući pristigla pisma što ih je donio za svoga gospodara Hermenegilda, Diogeneš čita adrese:

A Monsieur Monsieur le Hermenegilde. Ov mora iz Pariza biti, ar je po francuski. An den Herrn Hermaingeld. Oho, ov vre zvana od njega penez potrebuje. Ova knjiga ima se predati gospodinu Herdemerde. Ov mu jošće niti imena ne zna; a je pak jedno nevkretno ime, to je istina. Az levelem. Ovo mora Vuger biti, ar je debelo počel Erdeg. Oho, ov vre zvazvana erdegata, znutra ga bu mort i tukel. Ovo je pak vražje pismo, ovoga ni zapeti ne znam, to moraju od sveh narodov listi biti. (Diogeneš, I, 1).

Pored obavjesne, navedeni tekst ima i funkciju da s pomoću sitnih izvrtanja određenih riječi stvori bogatu skalu suznačenja, koja su odreda sračunata na izazivanje komike. Pravu buru smijeha izazivaju neke scene

iz kompleksa odnosa između spomenutog Zmeknirepa i kelnera Medobusa. Neka za ilustraciju bude navedena ona u kojoj se Medobus pokušava osvetiti Hermenegildu jer mu je ovaj za dobar savjet dao samo neki sitni novčić nagrade, a jednom ga je prilikom i štapom odalamio. Pomoći će mu u tome nezaobilazni Zmeknirep koji će se javiti »kakti skrovnoznanec«. Kelner bi rado da Hermenegilda premlati, ali tako da ovaj ne dozna da je to on učinio ili dao učiniti. Lopuža Zmeknirep spreman je da preuzme na sebe taj zadatak, ali je u tu svrhu, kaže on, potrebno dvoje: prvo, on to može učiniti samo preko nekoga drugoga ako stoji s onim koga kani izmlatiti na istom podu, i drugo da mu se plati. Kelner pristaje, samo ne razumije, kako to preko drugoga, na što mu ovaj objasni do kraja: njega, kelnera, će tući u jednoj sobi, a u drugoj će Hermenegild devet puta jače osjetiti. Teška srca kelner pristaje, jer ne može ni zamisliti da ne kazni starca koji ga je onako grubo uvrijedio. I došao je, nakon nekoliko scena, trenutak toga slavnog batinanja. I ovoga puta kelner je htio izbjeći, ali mu je tobožnji »skrovnoznanec« zaprijetio da će ga odati starom Hermenegildu, pa će biti svašta. Sam je kelner dirigirao, naređivao da udarac bude sad jači sad slabiji, da na koncu, kad je sve bilo gotovo, i kad mu je dojadilo, izjavi kako je »ov čas ze vsem svetom mira napravil«.

Komedije *Matijaš grabancijaš dijak* i *Diogeneš* ne treba ocjenjivati sa stanovišta koliko je u njima stvarnih podataka iz tadašnjeg života i koliko one vjerno ili manje vjerno odlikavaju neke vidove tadašnjeg života u Zagrebu i u sjevernoj Hrvatskoj uopće. Sve one zgrade s Matijašem i njegovim sugovornicima, kao i one s Diogenešom i sa Zmeknirepom, sve one »pelde« i svi oni dijalozi i »disputacije« čine svijet za sebe i u njemu su koordinate kakve je zacrtao i ostvario autor, bez obzira na to da li je takvih ili sličnih zgoda bilo u tadašnjoj stvarnosti. Taj i takav svijet doduše živi samo unutar književno-dramskog djela, ali se on nije mogao objektivirati u vakuumu, u nekakvu zrakopraznom prostoru, izvan iskustava publike za koju je djelo bilo pisano i koja ga je doživljavala i za sebe objektivirala.

Pa koliko god pretežan broj junaka naših komedija odstupa od živih primjeraka i modela tadašnjih građana sjeverne Hrvatske, oni su za publiku bili prepoznatljiviji. Nema i nije moglo biti ljudi, ma kojoj klasi ili staležu pripadali, koji bi da im netko makar i u četiri oka reče da su lopovi i pljačkaši, ostali mirni i čak priznali bez ikakve sile da je doista tako; nema i nije moglo biti takvih ljudi koji bi kakvom bilo namjerniku odmah povjerali sve svoje poslove, način stjecanja imanja, veličinu posjedovanja i slično. A ipak, i takvi likovi, uvedeni u svijet Tita Brezovačkoga, govore i ponašaju se tako da se jarko karakteriziraju i slikaju u svojoj punoj istinitosti, na način da ih publika doživljava kao autentične likove iz svoje vlastite sredine. Iskonstruirani su načini na koje se oni otkrivaju i ispovijedaju, ali ono što oni jesu, odnosno ono što se kaže da jesu, to je upravo ono što ih čini prepoznatljivima u sredini u kojoj se javljaju i za koju su bili stvoreni.

U zaključku mogli bismo reći da slabost *Matijaša* nije u tome što glavno lice vrši neke akcije koje prema riječima S. Batušića, inače odličnog poznavaoa naše dramske baštine, mirišu na misticizam. Jer u *Matijašu* nije tema misticizam ili nekakve natprirodne moći. To je samo sredstvo za otkrivanje i te kako ovozemaljskih problema. Stoga ne moramo inzistirati na objašnjenju odakle dijaku znanja izvan prirodnog poretka stvari. Nas interesira put kojim se kreću Vuksan, Smolko, Sebirad, Pazarovič i drugi, put kojim idu Jugovič i Svetloglas. Nije dovoljno reći, jer je nepravedno a onda i netočno, da Brezovački istupa samo u ime vjerskih uvjerenja i stanovitog patriotizma. Iza njegovih Jugoviča i Svetloglase, tih nakinđurenih »pravdoznanaca« i kraljevskih »tolnačnika«, osjeća se miris raspadanja. U svijetu komedija Tita Brezovačkoga — koji dakako nije identičan s onim u kojem publika živi, ali ne može biti ni neprepoznatljiv — nema mjesta za »plemenite« Jugoviče ni za parazite Svetloglase, »ar se od ovakvih male ali nikakve druge hasne domovina ima nadijati kako da broja povekšaju onih koji njoj na trh i nikakvu diku jesu«. U tom njegovu svijetu na obje noge čvrsto koračaju novi ljudi koji su mutnim poslovanjima stekli određene pozicije u društvu da za koje desetljeće preuzmu i kormilo u ruke. Brezovački ni o njima nema nikakvih iluzija. Ti Vuksani, Smolki, Sebiradi, te razni »paziteli« u birokraciji i sličnici otvaraju crnu i bez svake sumnje točno uočenu perspektivu, i to u vremenu kad je feudalno-protureformatorski kompleks poput divovskog oblaka još uvijek bez ozbiljnijih smetnji natkriljivao Hrvatsku.

¹ S. Batušić, *Komediografija Tita Brezovačkoga*, uvodna studija u *Djela Tituša Brezovačkoga*, Stari pisci hrvatski, sv. 29, izd. JAZU, Zagreb 1951, str. XXVI.

² Iscrpnu bibliografiju o piscu i djelu sastavio je Branko Hećimović u svome izdanju djela Tita Brezovačkoga u kolekciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, sv. 22, Zagreb 1973, 31—33.

³ Neki su istraživači dovodili grabancijaša u vezu s Faustom, naravno, pogrešno. Potpuno je prihvatljivo Batušićevo gledište (u radu pod bilj. 1) prema kojemu je grabancijaš dijak tvorevina narodnog vjerovanja, tvorevina otprilike onakva kakvom je tumači Belostenec u poznatom Rječniku. Međutim Batušić neće biti u pravu kad u Matijaševim moćima vidi manu komedije. Matijaš je u stvari princip komponiranja; on sam je nestvaran, ali ono što on izaziva oko sebe živa je i uvjerljiva slika zagrebačke sredine i njenih klasa i zvanja. Matijaš je tvorevina praznovjerja, prizvana iz svoga skrovišta i dovedena na pozornicu upravo sa svrhom da razbija praznovjerje.

⁴ Svi citati iz djela T. Brezovačkoga prema Hećimovićevu izdanju, spomenutom u bilj. 2.

⁵ Potanje o tome vidi u S. Batušića, o. c.

⁶ Batušić u tome vidi slabu stranu u karakterizaciji; ipak, i ti kramari imaju svoju istinu; pri tome treba imati u vidu da nitko tako lijepo i tako često ne umije govoriti o poštenju kao oni koji s poštenjem nisu baš u najboljim odnosima.

⁷ O provizorima i o njihovu poslovanju mogao je Brezovački imati i neposrednija znanja: otac mu je bio provizor na jednom grofovskom imanju kod Siska; provizor mu je bio i stariji brat.

⁸ Brezovački pušta svoje junake iz nižih slojeva da se grubo podsmjehuju nekim terminološkim izrazima iz domene administracije; pored već spomenutog izraza »porkuš juruš«, ovdje od sekretara sitnom izmjenom čini »šekretara«, jednom drugom prilikom riječ »dekretum« pretvorit će u »dreketum« ili u »derketum«.

⁹ S. Batušić se u spomenutom radu pita otkud Brezovačkomu toliki afinitet prema kažnjavanju batinama, s obzirom na činjenicu da je taj instrument u komediografskoj tradiciji rijedak i izniman. Čini se da je batina u naše komedije ušla ili mogla ući iz dvaju izvora: iz školskih dvorana i iz tadašnje stvarnosti. U Hrvatskom zagorju kmeta su batinom kažnjavali plemići, veliki i mali, kažnjavali su ga suci i popovi, pa čak i seoski starješine, i to često na licu mjesta i često samo zato što nije dovoljno ponizno pozdravio gospodskog prolaznika. — Moj mi je djed, koji je umro 1924, u 70. godini života, pričao o sjećanju svoga oca, dakle moga pradjeda, kako je s gospodinom pored kočijaša uvijek na prednjem sjedištu kočije sjedio i barabant s određenom zalihom brezovača koji bi po naređenju gospodara na licu mjesta dijelio pravdu, naravno, vrlo oštro, jer bi u protivnom slučaju sam na sebi mogao dobiti praktičnu poduku kakvi udarci moraju biti. — Nikakvo čudo stoga što je Brezovački za batinanje našao preko dvadeset termina.